

नागरिक प्रतिरोधको त्रिशक्ति : एकता, योजना, अनुशासन

The Trifecta of Civil Resistance: Unity,
Planning, Discipline

Hardy Merriman

OpenDemocracy.net, November 19, 2010

Translation: October 2019

नागरिक प्रतिरोधको त्रिशक्ति : एकता, योजना, अनुशासन हार्डि मरीमन, १९ नोभेम्बर २०१०

विश्व/संसारभरिका अहिंसात्मक आन्दोलनहरूको सफलता र असफलता बीच तीन विशेषताहरूले फरक पार्न सक्छन् : एकता, योजना, र अहिंसात्मक अनुशासन ।

लेखकका बारेमा

हार्डि मरीमन अहिंसात्मक द्वन्द्वका लागि अन्तर्राष्ट्रिय केन्द्र(ICNC_) को अध्यक्ष हुन । उनका काम कसरी विश्वभरका भूईतह -तल्लो तह)का नागरिक आन्दोलनले अधिकार ,स्वतन्त्रता र न्यायको लागि सफलतापूर्वक लड्न सक्छ सम्बन्धमा केन्द्रित छ । उनले व्यापकरूपमा विद्वान, नागरिक समाजका सदस्यहरूलाई भाषण दिन्छन् ।

उनी सन् २००५ देखि सन् २००७ सम्म (ICNC) को कार्यक्रम तथा अनुसन्धान निर्देशक हुनुहुन्थ्यो । यसभन्दा पहिला, श्री मरीमन एल्बर्ट आइस्टाइन इन्स्टिट्यूसन -Albert Einstein Institution) मा कार्यरत हुनुहुन्थ्यो र उहाँले जिन शार्पको पुस्तक “Waging Nonviolent Struggle: 20th Century Practice and 21st Century Potential” सम्पादन गर्नुभएको थियो । हालसालै , श्री मरीमनले राजनीतिक संघर्षको प्रविधीको रूपमा अहिंसात्मक कार्यको गतिशिलता र आतंकवाद कम गर्न अहिंसात्मक कार्यको भूमिका सम्बन्धि अध्यायहरू प्रकाशन गर्नुभएकोछ । उनले र “A guide to Effective Nonviolent Struggle” को सह-लेखन पनि गर्नुभएको छ जुन कार्यकर्ताहरूको तालिम पाठ्यक्रम हो । । **अहिंसात्मक नागरिक प्रतिरोधलाई के ले प्रभावकारी बनाउँछ ?** यदि हामी राजनीतिमा “शक्ति कहिल्यै पनि दिइँदैन, यो सधैँ लिइन्छ” भन्ने भनाईलाई स्वीकारौँ, भने या निष्कर्ष अनिवार्य हुन्छ कि ऐतिहासिक अहिंसात्मक आन्दोलनहरू सफल थिए किनकि, कुनै किसिमले, तीनीहरूले त्यो शक्ति हासिल गरे जुन उनीहरूको विरोधीहरूको भन्दा बृहत्तर थियो । यो निष्कर्ष, व्यापक रूपमा रहेको धारणा “शक्ति अन्ततः भौतिक स्रोतहरूको नियन्त्रण र हिंसाको लागि क्षमताबाट उत्पन्न हुन्छ” सँग बाभिन्छ, र यसका बारेमा सवालहरू खडा गर्दछ । यदि यो धारणा पूर्णरूपमा सही थियो

भने, अहिंसात्मक आन्दोलनहरू स्रोत र हतियार सम्पन्न विरोधीहरू विरुद्ध, असफल हुने थिए । यद्यपि, इतिहासले के देखाउँछ, भने, धेरै सफल अहिंसात्मक संघर्षहरूको समयरेखा, एक दशक भन्दा धेरै पछाडि सम्म हेर्दा, सँगै मुख्य पात्रहरू र कारणहरू मानवता जत्तिकै विविध छन् । केहि उदाहरणहरूलाई सुचिकृत गर्दा :

- सन् १९३० र १९४० को दशकमा, भारतियहरूले व्यापक असहयोग आन्दोलन (आर्थिक बहिष्कार, विद्यालय बहिष्कार, हडतालहरू, कर अस्वीकार, नागरिक अवज्ञा, राजिनामाहरू) मा संलग्न भएर उनीहरूको स्वतन्त्रता जिते, जसले बेलायतिहरूलाई भारतमा शासन गर्न नसक्ने अवस्था सिर्जना गरेर, अन्ततः, छोडेर जान बाध्य बनाएको थियो ।
- सन् १९५० र १९६० को दौरान, संयुक्त राज्य अमेरिकाको नागरिक अधिकार आन्दोलनले, अहिंसात्मक अभियानहरू मार्फत; जस्तै: मोन्टगोमेरिको बस हिष्कार र नाष्भिलको खाना-काउन्टरमा धर्नाहरू जसले संस्थागत विभाजन प्रणालीमा भएको कमजोरिहरू प्रकाशमा ल्यायो र राष्ट्रब्यापी रूपमा समर्थकहरू आकर्षित गर्‍यो, समान अधिकारहरू हासिल गर्‍यो ।
- सन् १९६५ देखि १९७० सम्म, एकीकृत कृषि कामदार संगठन (United Farm Workers union) एउटा सानो , वास्तविकरूपमै आर्थिक सहयोग नभएका स्थानीय संस्थादेखि), को उनीहरूकाहडताल र बहिष्कारहरूको सफलतम प्रयोग मार्फत म् क्यालिफोर्निया अंगुर बगैँचा व्यवसायहरू विरुद्ध राष्ट्रिय स्तरमा उपस्थिति देखाउने संस्थाको रूपमा विकसित भएको थियो ।
- सन् १९८६ फिलिपिन्समा, संयुक्त राज्य अमेरिका समर्थित फर्डिनान्ड मार्कोसको अधिनायकवादको विरुद्ध प्रदर्शनका लागि लाखौँ जनताहरूलाई जुलुसमा सहभागी गराउन कार्यकर्ताहरू सरकार विरुद्ध सेना छोडेका सैनिकहरूसँग मिलेका थिए । अहिंसात्मक विद्रोह उर्ग भईरहेको अवस्थामाउसका विकल्पहरू तीब्ररूपमा कम हुदै जाँदा, मार्कोस देश छोडि भागेका थिए ।
- सन् १९८८ मा, चिलिका जनताहरूले अगष्टो पिनोचेको क्रुर अधिनायकवाद द्वारा सिर्जना गरिएको त्रास लाई जित्दै उ विरुद्ध अभियानर प्रदर्शन गरे । यी कार्यहरूले पिनोचेको समर्थनलाई यति सम्म कमजोर बनायो कि त्यस उप्रान्त संकटको उच्चतम समयमा पनि उनका सहकर्मी जुन्टा सैनिक सदस्यहरू उनी प्रति वफादार भएनन्, र उनी शक्तिबाट बलपूर्वक निकालिए ।
- सन् १९८० देखि १९८९ बिचमा, पोलिस जनताले ऐक्यबद्धता आन्दोलनको रूपमा एक स्वतन्त्र संघ संगठित गरे र सोभियत शासनबाट आफ्नो देश फिर्ता लिए ।

- सन् १९८९ मा, विरोध प्रदर्शन तथा हडतालहरूले, जुन भेलभेट क्रान्ति (Velvet Revolution) को रूपमा परिचित भयो, चेकोस्लोभाकियामा साम्यवादबाट शान्तिपूर्ण रूपान्तरण गर्यो । समान प्रकृतिका कृयाकलापहरूले सन् १९९१ मा पूर्वी जर्मनी, लात्भिया, लिथुवानिया, र इस्टोनियामा शान्तिपूर्ण रूपान्तरण गरेको थियो ।
- सन् १९८० कादशकमा शुरु भएको हडतालहरू, बहिष्कारहरू, नागरिक अवज्ञा र बाह्य प्रतिबंधहरूले सन् १९९० को दशकमा दक्षिण अफ्रिकाको रंगभेद आन्दोलनको अन्त्यका लागि महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको थियो ।
- त्यस पछिको दशकमा, सर्बियन नागरिकहरू (२०००), जर्जियाका नागरिकहरू (२००३), र यूक्रेनका नागरिकहरू (२००४) ले छलपूर्ण निर्वाचनका नतिजाहरू रोक्न वा सो को विरोध गर्न नागरिकहरू परिचालन गरेर निरंकुश शासनको अन्त्य गरेका थिए ।
- सन् २००५ मा, लेबनानी नागरिकहरूले विशाल अहिंसात्मक प्रदर्शनहरू मार्फत उनीहरूको देशमाथि रहेको सिरियन सेनाको कब्जा अन्त्य गरे ।
- सन् २००६ मा, नेपाली जनताहरू बृहत अवज्ञामा सहभागि भए र नागरिक शासनको पुनर्स्थापनाका लागि बाध्य बनाए ।
- सन् २००७ देखि २००९ को बिचमा, हिंसात्मक विद्रोहका बीच र सैनिक शासकको सामुन्ने, पाकिस्तानी वकिलहरू, नागरिक समाजका समूहहरू र आम नागरिकहरूले स्वतन्त्र न्यायपालिकाको पुनर्स्थापना र संकटकालिन अवस्था सम्बन्धि कानून रद्द गर्नका लागि सफलतापूर्वक दबाव दिए ।

यदि जनताले आज्ञा पालन गरेनन् भने, शासकहरूले शासन गर्न सक्दैनन्

नागरिक प्रतिरोधका यी र अन्य आन्दोलनहरू सफल भए किनकि तीनीहरू शक्तिको बारेमा रहेको आधारभूत अन्तर्दृष्टिमा आधारित थिए : त्यो भनेको समाजमा भएका संस्था, संहरु र प्रणालीहरू ठूलो संख्यामा रहेका आम मानिसहरूको सहमति, सहकार्य र आज्ञाकारितामा निर्भर हुन्छन् । त्यसकारण, यदि मानिसहरूले संगठित र रणनीतिक तरिकाले आफ्नो सहमति र सहयोग फिर्ता लिन चाहे भने, उनीहरूले निरंकुश शक्ति नियन्त्रण गर्न सक्छन् । जब मानिसहरूले आज्ञापालन गर्दैनन्, तब राष्ट्रपति, नगर प्रमुखहरू, कार्यकारी अधिकृतहरू, जनरलहरू र अन्य “शक्ति धारकहरू”, त्यस उप्रान्त अनियन्त्रित शक्तिका साथ शासन गर्न सक्दैनन् ।

अहिंसात्मक युक्तिहरू, जस्तै हडतालहरू, बहिष्कारहरू, बृहत प्रदर्शनहरू, नागरिक अवज्ञा, समानान्तर संस्थाहरूको स्थापना, र वास्तवमै सयौँ अन्य रचनात्मक कार्यहरू, नै यसो गर्न

प्रयोग गरिने साधनहरू थिए । ती साधनहरू नैतिक कारणहरूका लागि नभई ब्यवहारिक कारणहरूका लागि प्रयोग गरिन्थ्यो । केहिले, जसले नागरिक प्रतिरोध अंगिकार गरेका थिए, यस्ता समान रणनितिहरूले अन्य देशहरूमा अथवा उनीहरूको आफ्नै इतिहासमा काम गरेको देखेका थिए, र उपलब्ध विकल्पहरू मध्ये, यस प्रकारको प्रतिरोधहरूमा सफलताको उत्तम सम्भावना हुन्छ भनी पहिचान गरेका थिए ।

सीप र अवस्थाहरू यी प्रेरणदायी अहिंसात्मक आन्दोलनको सफलताहरूकै बीच, यद्यपी, इतिहास र समकालीन विश्वले असफल अथवा अनिर्णित आन्दोलनहरूको पनि उदाहरण प्रस्तुत गर्दछन् । विश्वले सोही वर्ष पोल्याण्ड र चेकोस्लोभाकियाको अहिंसात्मक आन्दोलन देख्यो जुन वर्ष तियानमेन स्क्वाएरको नरसंहार देखे । गत दशकमा, बर्मा, जिम्बाब्वे, इजिप्ट, र इरान मा ठूलो संख्यामा मानिसहरूले अहिंसात्मक युक्तिहरूको प्रयोग गरेका थिए, तर ती आन्दोलनहरूको लक्ष्य अहिलेसम्म प्राप्त भएको छैन हुन सकेका थिएनन् । पूर्वी टिमोरको सफल आत्म-निर्णयको संघर्षमा, नागरिक प्रतिरोध अपरिहार्य थियो, जसले शासकहरू /विरोधीहरू विरुद्ध नागरिकमा आधारित आन्दोलनहरूलाई अगाडि बढ्न सघाइरहेको थियो, तर अन्यत्र (अन्य देशहरूमा)-प्यालेष्टाइन, पश्चिम पपुवा, पश्चिम साहारा र तिब्बतमा भने त्यी संघर्षहरू अनिर्णित(सफल हुन सकेन) नै रहे । यी र अन्य घटनाहरूा बीचको भिन्नताहरूको कारण के हुन सक्छ ?यी र अन्य आन्दोलनहरू सफल वा असफल बनाउन भूमिका खेल्ने कारकतत्वहरू त्यस्ता विषय हुन् जसमा तर्कशील र शु-सूचित मानिसहरू असहमत हुन सक्छन् । [१]प्रत्येक अवस्था एकदमै जटिल हुन्छन् र प्रत्यक्ष कारण स्थापित गर्न हदैसम्म कठिन हुन्छ । मैले प्रायः विद्वानहरू, पत्रकारहरू र अन्यहरू बाट सुन्ने तर्कहरू के हो भने, यी र अन्य मुख्यतः अहिंसात्मक आन्दोलनहरूको दिसा/तथा परिणामहरू धेरै हदसम्म प्रत्येक आन्दोलन सञ्चालन भइरहेको ठाउको संरचना, अवस्थाहरू र असाधारण परिस्थितिहरूले निर्धारण गरेका थिए । उदाहरणका लागि, अहिंसात्मक आन्दोलनहरू ती समाजहरूमा मात्र प्रभावकारी हुन्छन् जसमा उत्पीडकले घातक बल प्रयोग गर्न अनिच्छुक हुन्छ भन्ने तर्क गरि आइएको छ । निश्चित आर्थिक मापदण्ड (जस्तै : आर्थिक विचारधारा, आय स्तर, धनको वितरण, मध्यम वर्गको उपस्थिति) र शैक्षिको स्तर, सफल आन्दोलनहरूका लागि महत्वपूर्ण हुन्छन् भनेर अन्यले दावी गर्न सक्छन् । अझै पनि अरुको दावी के छ भने, शक्ति केन्द्रहरू र क्षेत्रीय आधिपत्यको भूमिकाले आन्दोलनको परिणाम निर्धारण गर्नमा अन्य तत्वहरूको महत्वलाई प्रतिस्थापन गर्दछ पार्दछ । एउटा व्यक्तिले उल्लेख गर्न सक्ने अन्य अतिरिक्त/थप संरचनाहरू र अवस्थाहरू - जस्तै: जातिय विविधता, राजनीतिक र सांस्कृतिक इतिहास, जनसंख्याको आकार, क्षेत्रफल - कैयौं छन्, र निश्चित हुनका लागि, यी मध्येका धेरै अवस्थाहरूले एउटा आन्दोलनको क्रम/दिशा/गतिलाई प्रभाव पार्न सक्छन् ।

संरचनागत र अवस्थागत कारकहरूको प्रति-तर्कको रूपमा द्वन्द्व उठान गर्न सक्ने आन्दोलनको सीपहरूमा आधारित कारकहरूलाई लिन सकिन्छ, जस्तो : प्राज्ञहरूले भन्ने गरे जस्तो “कृयाकलाप” । सिप र कृयाकलाप भन्नाले ती तत्वहरूलाई बुझिन्छ, जस माथी आन्दोलनको केहि नियन्त्रण हुन्छ; आन्दोलनले कस्तो कार्य रणनिति छनौट गर्छ; मानिसहरूलाई परिचालन गर्न र उनीहरूलाई सहभागी/संगलन गराइराख्नका लागि कुन भाषाको प्रयोग गर्छ; यसले कसरी गठबन्धन निर्माण गर्छ; यसले आफ्ना विरोधीहरूलाई कहाँ र कसरी लक्षित गर्छ; र नागरिक प्रतिरोधमा संलग्नता सम्बन्धि असंख्य अन्य निर्णयहरू समावेश हुन्छ । मेरो नजर/विचारमा, यी सीपमा आधारित कारकहरू, अहिंसात्मक आन्दोलनको सम्पर्कमा आएका र यसको विश्लेषण गर्नेहरूबाट धेरै कम मात्र जोड पाएका अथवा नजरअन्दाज गरिएका छन् । यो यस्तो किन छ, भन्ने कुरा यस लेखको परिधी भन्दा बाहिर छ, तर एउटा कारण के हुन सक्छ भने मानिसहरूलाई अहिंसात्मक कार्यको आधार - त्यो के भने सामूहिक व्यवहारमा परिवर्तन मार्फत, बलियो र दमनकारी विरोधीहरूबाट नागरिक आन्दोलनमा शक्ति स्थानान्तरण गर्न सकिन्छ, भन्ने विषयमा सन्देह छ अथवा थाहा नै छैन । बरु, यो घटना घटेको अवस्थामा यसलाई सम्भव बनाउनका लागि त्यहाँ बाध्य कारकहरू रहेका हुनसक्छन् अथवा असाधारण परिस्थितिहरूले हुन सक्छन्, भनी उनीहरू अनुमान गर्छन् यद्यपी, अहिंसात्मक आन्दोलनको दिशा र परिणाम निर्धारणमा कृयाकलाप र सीपहरूको महत्वलाई गौण नदेखाइकन नै संरचनाहरू र अवस्थाहरूको भूमिकालाई सम्मान गर्न सक्छौं । वास्तवमा, संस्था र सीपहरूले फरक पार्छन्, र केहि घटनाहरूमा प्रतिकूल परिस्थितिहरूमाथि काबु पाउन, विकल्प पहिल्याउन वा रूपान्तरण गर्न आन्दोलनहरूलाई सक्षम बनाएका छन् ।

अन्य शास्त्रहरू, जस्तै: व्यवसाय अथवा शैत्य विचार, मा सीप र कृयाकलाप हरूको महत्व, र कहिलेकाहिँ प्रधानतालाई सामान्य ज्ञानको रूपमा लिइन्छ । यस सन्दर्भमा अहिंसात्मक संघर्ष भने किन फरक होस ? सेना प्रमुख अथवा व्यवसायीक प्रमुख कार्यकारी अधिकृतलाई, उनीहरूको प्रयासहरूको परिणामका लागि रणनीतिको महत्व सिमित मात्र थियो भन्यो भने हाँस्छन् । यदि मानिसहरूले प्रतिस्पर्धा र विवादास्पद अन्तरक्रियाको परिणाम सधैं भौतिक अवस्थाहरूले पूर्वनिर्धारित गरेको हुन्छ भन्ने सोचेका थिए भने, सन् त्जु को उत्कृष्ट पुस्तक “युद्धको कला”(The Art of War)यती धेरै प्रख्यात हुन्थ्यो ।

त्यसभयो, यस लेखको सुरुवाती प्रनमा फर्किनको लागि - अहिंसात्मक आन्दोलनलाई के ले प्रभावकारी बनाउँछ ? - हामी, ऐतिहासिक आन्दोलनहरूबाट निष्कर्ष निकालिएका रणनीतिक छनौटहरू र उत्कृष्ट अभ्यासहरूलाई हेरेर जवाफ पत्ता लगाउन सुरु गर्न सक्छौं । एउटा आन्दोलनको परिणामलाई प्रभाव पार्ने कृयाकलाप मा आधारित विविध तत्वहरू र सीपहरू हुन्छन्, तर (सरलताकै लागि भए पनि) यदि हामीले त्यी मध्ये केहि महत्वपूर्ण छान्यौं भने,

सफल अहिंसात्मक आन्दोलनहरूको तीन विशेषताहरू देखा पर्छन् : एकता, योजना र अहिंसात्मक अनुशासन ।

एकता, योजना र अनुशासन

पहिलो भ्रलकमा, त्यस्ता विशेषताहरूको महत्व स्वतः स्पष्ट देखिन सक्छ । तर पनि, कहिलेकाँहि, जब कसैले आन्दोलनहरूलाई मूख्य रूपमा रणनीतिक र सुक्ष्म तहमा हेर्छ, यी विशेषताहरूको गहिराई र बृहत निहित अर्थ कहिलेकाँहि छुटिरहेको हुन्छ । प्रत्येक विशेषताहरू वर्णन गरिएका छन् ।

एकता महत्वपूर्ण छ, किनकि, अहिंसात्मक आन्दोलनहरूले समाजको विविध क्षेत्रका मानिसहरूको सहभागिताबाट आफ्नो शक्ति बनाइरहेका/प्राप्त गरिरहेका हुन्छन् । सामान्य अर्थमा भन्नुपर्दा : संख्या महत्वपूर्ण हुन्छ । एउटा आन्दोलनलाई जति धेरै मानिसहरूले समर्थन गरिरहेका हुन्छन्, त्यतिनै धेरै आफ्कनो वैधता, शक्ति र युक्ति प्रदर्शन गर्दछ । त्यसकारण, सफल आन्दोलनहरू निरन्तर आफ्नो समाजका नयाँ समूहहरू, उदाहरणका लागि पुरुष र महिला; युवा, बयष्क र वृद्धहरू; शहरी र ग्रामीण जनताहरू; अल्पसंख्यकहरू; धार्मिक संस्थाहरूका सदस्यहरू; किसानहरू, श्रमीकहरू, ब्यवसायीक मानिसहरू, र पेशावालहरू; सम्पन्न, मध्यम बर्गीय, र न्यून आय स्तर भएकाहरू; प्रहरी, सेना र न्यायापालिका सँगसँगै अन्य समूहहरू; समक्ष पुगिरहेका हुन्छन ।

एकिकृत दृष्टिकोण निर्माण को लागि निरन्तरनागरिक प्रतिरोधको बलियो पक्ष भनेको विरोधीबीच विभिन्न तहहरूमा वफादारी परिवर्तन र पक्षत्याग सिर्जना गर्नु हो भन्ने बुझेर सफल आन्दोलनहरू निरन्तर रूपमा तीनीहरूको विरोधीको समर्थकहरूकाँ पनि पुगिरहेका हुन्छन् । उदाहरणका लागि दक्षिण अफ्रिकाको रंगभेद विरुद्धको आन्दोलनका दौरान नागरिक अवरोध जारिभईरहेको बेला आह्वान गरिएको राष्ट्रिय मेलमिलापले । ब्यापक रूपमा समर्थन र परिवर्तनका लागि एकता सिर्जना गरे, जसमध्ये केहि गोरा समर्थकर समेत थिए जसले पहिला रंगभेदि राज्यलाई समर्थन गरेका थिए,

अहिंसात्मक आन्दोलनका सहभागीहरूले उनीहरूको आन्दोलनले लिनुपर्ने दिशाका बारेमा जटिल निर्णयहरू पनि लिनुपर्ने हुन्छ । यसो गर्नका लागि रणनीतिक योजना सबैभन्दा महत्व हुन्छ । कसैको उचीत कारण अथवा विरोधीहरूको नैतिकरूपमा अमान्य कार्यहरूका बावजुद पनि स्वतःस्फूर्त र प्रतिरोधको बिना तैयारी कृयाकलाप मात्रले उत्पीडन वा दमन विरुद्ध सफलता प्राप्त गर्न सकिँदैन यधपी ती कृयाकलापहरू राम्रोसँग सम्पादन गरिए पनि ।बरु, आन्दोलनले तब लोकप्रियता/स्वीकारीक्तो प्राप्त गर्छ जब उनीहरूले नागरिक प्रतिरोधलाई कसरी व्यवस्थित गर्न सकिन्छ भनेर योजना बनाउछ र समाजमा मानिसहरूले ती योजनाहरू लक्षित र केन्द्रित उद्देश्यहरू हासील गर्न अपनाउछन । कुन युक्तिहरू प्रयोग गर्ने र

तीनीहरूलाई कसरी क्रमबद्ध गर्ने भनि निर्णय गर्नका लागि; आन्दोलनले प्रतिनिधित्व गर्ने लक्ष्य लिएका मानिसहरूको आकांक्षाहरू र गुणासाहरूमा आधारित भएर उत्प्रेरक प्रस्तावनाहरूको विकास गर्ने; युक्तिहरूबाट कुन व्यक्तिहरू र समूहहरूलाई लक्षित गर्ने र अल्पकालिन, मध्यकालिन र दिर्घकालिन कुन लक्ष्य पछ्याउने भन्ने योजना बनाउने; गठबन्धन तय गर्न र विकास गर्नका लागि सञ्चारका संयन्त्रहरू स्थापना गर्ने, यी अहिंसात्मक आन्दोलनहरूले रचनात्मक तरिकाले रणनीतिकरण गर्नुपर्ने केहि विषयहरू हुन् । यसो गर्नका लागि, अहिंसात्मक संघर्ष हुने स्थानको अवस्थाको समग्र विश्लेषण आवश्यकता हुन्छ । तीनीहरूको योजना प्रक्रियाको अंशको रूपमा, प्रभावकारी आन्दोलनले, औपचारिक वा अनौपचारिक रूपमा सुचनाहरू संकलन गर्छ, तल्लो तहका (भूईंस्तर) मानिसहरूको कुरासुन्छ, र द्वन्द्वका दौरान आफैँलाई, आफ्ना विरोधीहरूलाई, र प्रतिबद्ध नभएका तेस्रो पक्षहरूलाई निरन्तर रूपमा विश्लेषण गर्छ ।

अन्त्यमा, एउटा रणनीति तब मात्र प्रभावकारी हुन्छ जब यसको सम्पादन अनुशासनका साथ गरिन्छ । अहिंसात्मक आन्दोलनमा अनुशासन असफलताको सबैभन्दा ठूलो जोखिम के हुन्छ, भने, केहि सदस्यहरू हिंसात्मक बन्न सक्छन् । त्यसकारण, अहिंसात्मक अनुशासन -, उत्तेजनाको सामुन्ने पनि अहिंसात्मक रहिरहन सक्ने मानिसहरूको क्षमता - प्राय सहभागिहरूमा निरन्तर रूपमा विकास गराइरहेको हुन्छ । यसका पछाडि व्यवहारिक कारणहरू छन् । आन्दोलनका सदस्यहरूबाट भएका हिंसात्मक घटनाहरूले यसको वैधता नाटकिय रूपमा कम हुन सक्छ, जबकि आन्दोलनका विराधीहरूलाई दमन प्रयोग गर्न बहाना मिल्नसक्छ । यसका साथै, निरन्तर रूपमा अहिंसात्मक रहिरहेको एउटा आन्दोलनले यसको संघर्षका दौरान, बृहत दायराका सम्भावित सहयोगीहरू - विरोधीका समर्थकहरू समेत पनि - लाई आकर्षित गर्ने सम्भावना उच्च हुन्छ ।

यी विशेषताहरूको पूर्ण खोजले पुस्तकहरू भरिन सक्छन्, र अहिंसात्मक आन्दोलनको विषयहरू अध्ययनका लागि योग्य छन् र निरन्तर व्यवस्थित अध्ययन भैरहेको छ । हरेक/प्रत्येक उद्गम आन्दोलनले यस परिदृश्यको सामुहिक बुझाईमा ज्ञान-ो -थप्छ, तर अझै पनि नक्सांकन र विकास गर्न बाँकि रहेको राजनितिक र सामाजिक कार्यको यो स्वरूपको कला र विज्ञानका बारेमा बुझ्न धेरै बाँकि छ ।

तर यी तीन विशेषताहरू - एकता, योजना, र अनुशासन - काल निरपेक्ष/अन्नत हुन्छन्, र त्यसै अनुरूप एउटा साधारण ढाँचा उपलब्ध गराउँछ, जसको माध्यमबाट आन्दोलनका सदस्यहरू र समर्थकहरू, साथसाथै उनीहरू जसले त्यसको अध्ययन र सम्प्रेषण गर्छन्, ले आन्दोलनको अवस्थाको शीघ्र मुल्यांकन गर्न सक्छन् । के यो एकताबद्ध छ ? के यस सँग एउटा योजना छ ? के यो अनुशासित छ ? अहिंसात्मक आन्दोलनमा यी सिद्धान्तहरू

आत्मसात गर्नेहरूको कृयाकलापले अझ बढि शान्त र निष्पक्ष विश्व तर्फको बाटो प्रज्वलित गरिसकेको छ । त्यसलाई निरन्तरता दिनेहरूले भविष्यलाई आकार दिनेछन् ।

[१] यस लेखको उद्देश्यका लागि, म “सफल” आन्दोलनहरू भनि तिनलाई परिभाषित गरिरहेको छु जसले उल्लेखित उद्देश्यहरू हासिल गरे, र “असफल” आन्दोलन भनि तिनलाई जसले तिनहरूको उल्लेखित उद्देश्यहरू हासिल गरेनन् । यो परिभाषामा पनि अस्थायी तत्व रहेको छ । एउटा सफल आन्दोलनले त्यसका उल्लेखित उद्देश्यहरू हासिल गर्न सक्छ (जस्तै: सन् २००४ मा युक्रेनमा भएको अरेन्ज आन्दोलन “Orange Movement”) तर आन्दोलनका उपलब्धीहरूका पछिल्ला वर्षहरूमा चुनौतीहरूले पुनरावर्तन सिर्जना गर्न सक्छ (युक्रेन घटना बारेको थप जानकारीका लागि ओपेनडेमोक्रेसी मा ओलेना त्रेगुब र ओक्साना शुल्यर को सन् २०१० नोभेम्बर १७ को लेख [“जनताको शक्तिको विजय पछिको संघर्ष \(The struggle after people power wins\)”](#) हेर्नुहोस) । यसको विपरित, एउटा आन्दोलनले, जसले त्यसका उल्लेखित उद्देश्यहरू हासिल गर्न असफल हुन्छ (जस्तै : सन् १९८९ को चीनको प्रजातान्त्रिक आन्दोलन), त्यसपछिका वर्षहरूमा अतिरिक्त प्रभावहरू सिर्जना गर्न सक्छ जसले रचनात्मक ढंगले आन्दोलनको कारणलाई अधि बढाउँदै लैजान्छ - चीनको घटनाका बारेमा थप जानकारीका लागि ओपेनडेमोक्रेसी मा लेष्टर कर्ट्जे को सन् २०१० नोभेम्बर १७ को लेख [“चीनमा दमनको विरोधाभाष \(Repression’s Paradox in China\)”](#) हेर्नुहोस) । एउटा विशेष आन्दोलनलाई “सफल” वा “असफल” को बर्गीकरणलाई परिवर्तन नगरिकनै, यी भावी प्रभावहरू शक्तिशाली हुन सक्छन्, र त्यसकारण तीनीहरूका आफ्नै सन्दर्भमा उल्लेखनीय छन् ।